

Zaprimljeno: 12.09.2011.

Izvorni znanstveni članak

UDK: 159.92 : 364.28

POVEZANOST RANIH RODITELJSKIH PORUKA I NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI

Josip Janković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

Maja Laklija

Pravni fakultet u Zagrebu,

Studijski centar socijalnog rada

SAŽETAK

Namjera je autora dobiti uvid u doživljaj djece o roditeljskom ponašanju u odnosu prema njima te povezanosti doživljaja roditeljskih poruka s manifestiranim ponašanjima djece u socijalnom okruženju. U tom kontekstu u radu se iznosi koncept ranih roditeljskih poruka koji je u teoriju i praksu uveo tvorac Transakcijske analize E. Berne, a kod nas ga dalje razvijao i istraživao J. Janković sa suradnicima. Rezultati anketnog istraživanja na uzorku od 179 učenika, pokazuju da su kod dječaka češće prisutna agresivna ponašanja i nepoštivanje pravila u odnosu na djevojčice te da s porastom dobi učenika raste i njihova tendencija ka nepoštivanju pravila. Rezultati pokazuju da su poruke osnaživanja i poticanja od strane majki povezane s poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece; poruke optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja s agresivnim i destruktivnim ponašanjem, nepoštivanjem pravila i poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece, dok su poruke majčinske ljubavi i potvrđivanja u negativnoj korelaciji s agresivnim i destruktivnim ponašanjima te nepoštivanjem pravila. Nadalje, utvrđeno je da postoji pozitivna povezanost poruka optuživanja, emocionalnog i fizičkog kažnjavanja djece te negativna povezanost poruka ljubavi i potvrđivanja od strane očeva s agresivnim i destruktivnim ponašanjima, nepoštivanjem pravila i poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece. Rezultati ukazuju na važnost razvijanja različitih programa i treninga za razvoj i unapređenje roditeljskih vještina i poticanja pozitivnog te kompetentnog roditeljstva.

Ključne riječi: djeca, rane roditeljske poruke, oblici ponašanja

1. UVOD

Ideja da roditelji ponašanjem i odnosom prema svojim potomcima određuju njihovo ponašanje i funkcioniranje nije nova. Nalazimo je i u pokušaju objašnjenja ponašanja djeteta iz perspektive stila roditeljstva, psihološke kontrole i teorije privrženosti (Cases i sur., 2006; Siantz, Coronado i Dovydaitis, 2010; Meunier i sur., 2011). S aspekta ekološke teorije obitelj je kritična okolina za razvoj djeteta. Ti obiteljski, poglavito roditeljski, utjecaji dolaze u interakciju s djetetovim osobnim obilježjima zadanim nasljeđem, moderiraju ih i uče dijete ključnim elementima kulture u kojoj je rođeno, brojnim znanjima i vještinama među kojima i onim socijalnim, ali isto tako mogu pridonijeti i razvoju psiholoških, osobito emocionalnih poteškoća i problema u ponašanju (Kurdek, 2003; Lengua, Honorado i Bush, 2007; Desjardins, Zelenski

i Coplan, 2008; Skreitule-Pikse, Sebregren i Lubenko, 2010; Meunier i sur., 2011). Istraživanja provedena u različitim kulturama pokazuju da djeca imaju snažnu potrebu da od roditelja budu prihvaćena i voljena (Rohner i Britner, 2002). U slučaju da tu potrebu djece roditelji ne zadovolje, ona mogu postati agresivna, pretjerano ovisna ili buntovna, emocionalno hladna i nestabilna, niskog samopoštovanja, sklona manifestiranju problema u ponašanju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U slučaju većeg deficita ljubavi i komunikacije u dojenačkoj dobi može doći do poremećaja u vidu marazma, s karakterističnim zaostajanjem u psihosomatskom razvoju, koje u ekstremnom slučaju mogu završiti i smrću.

Utjecaj roditelja na djecu kroz njihove odgojne stilove proučavali su brojni autori (npr. Baumrind, 1971; Maccoby i Martin, 1983; Rohner i Britner,

2002; Rohner, Khaleque i Cournoyer, 2005). Iako postoje različite tipologije, najpoznatija je ona Maccoby i Martin (1983) koji su već postojeću podjelu Baumrind nadogradili tako da su uz promatranu dimenziju roditeljskog nadzora (kontrole) uveli i dimenziju roditeljske topline, tj. osjetljivosti na potrebe djeteta. Oni su ponudili podjelu na četiri osnovna roditeljska odgojna stila: autoritarni (autokratski), autoritativni (demokratski-dosljedan), permisivni (prepopustljiv) i zanemarujući (zapuštajući) odgojni stil. Djeca čiji roditelji njeguju autoritativni roditeljski stil (postavljaju granice i provode nadzor, ali pokazuju toplinu i ljubav) pokazuju višu razinu motivacije za uspjehom u školskom okruženju, imaju razvijenije vještine rješavanja problema i samokontrole ponašanja, te empatije što ih u društvenom okruženju čini kompetentnijima i društveno odgovornima (Bašić i Janković, 2000; Gartstein i Fagot, 2003; Lengua, Honorado i Bush, 2007; Desjardins, Zelenski i Coplan, 2008). Djeca autoritarnih roditelja (veliki roditeljski zahtjevi, uz nedovoljno toplinu i ljubavi) u socijalnom okruženju češće su povučena, pokazuju manjak inicijative za uspostavom odnosa i imaju slabije razvijene socijalne kompetencije (Lengua, Honorado i Bush, 2007). Djeca permisivnih roditelja (nedostatak roditeljskih zahtjeva, uz veliku toplinu i potporu) imaju nisko samopouzdanje i motivaciju za uspjehom (McWayne i sur., 2008). Pokazalo se da je autoritaran i permisivan stil roditeljstva povezan s nižim stupnjem samokontrole djeteta (Lengua, Honorado i Bush, 2007) te višim stupnjem fizičke agresije djece (Rubin, Stewart i Chen, 1995). U području odnosa, neka roditeljska ponašanja poput uskraćivanja pažnje, ljubavi i podrške (zanemarujući/zapuštajući roditeljski stil) pogotovo ako se učestalo manifestiraju mogu dovesti do toga da se i dijete tako počne ponašati prema svojim vršnjacima te ih odbija od sebe (Laible i sur., 2004). Istraživanja pokazuju da su dječaci u odnosu na djevojčice u višem stupnju rizika za razvoja eksternaliziranih (Keenan i Shaw, 1997; Spieker i sur., 1999), dok su djevojčice sklonije razvoju internaliziranih problema u ponašanju (Stacks i Goff, 2006).

Shek (2006) ističe važnost kontrole ponašanja djeteta od strane roditelja te navodi roditeljsko znanje/informiranost, roditeljska očekivanja (pravila i aspiracije djeteta), roditeljski nadzor (nadgledanje i praćenje djeteta), roditeljsku disciplinu (nagrađivanje i kažnjavanje djeteta s obzirom na očekivanja) i sveobuhvatnu roditeljsku kontrolu. Prema Nelson i Crick (2002) roditeljevo uskraćivanje ljubavi ili nedosljednost u emocionalnom ponašanju prema

djetetu dvije su vrlo značajne dimenzije negativne psihološke kontrole i manipulacije djecom koje onda oblikuju njihovo ponašanje u ostalim socijalnim interakcijama. Drugi oblici te negativne roditeljske kontrole su korištenje roditeljske prisile, nedosljednost u porukama, konfliktnost, kažnjavanje i oštra disciplina. Meunier i suradnici (2011) navode da se kod djece koja doživljavaju nizak stupanj podrške roditelja te viši stupanj negativne roditeljske kontrole javlja viši stupanj eksternaliziranih problema u ponašanju. Tako se, iz snažno psihološki kontroliranog i vrlo često relacijski agresivnog odnosa kod djeteta može razviti agresivni obrazac ponašanja prema vršnjacima. Međutim, na sreću, prema teoriji otpornosti, takvi oblici ponašanja djeteta neće se uvijek pojaviti (Siantz, Coronado i Dovydaitis, 2010).

O posljedicama različitog odnosa roditelja i djece govori i Rohnerova teorija roditeljskog prihvaćanja – odbijanja (Rohner i Britner, 2002; Rohner, Khaleque i Cournoyer, 2003). Roditeljsko prihvaćanje-odbijanje može se proučavati iz najmanje dvije perspektive: fenomenološke i bihevioralne. Ukoliko su ta opažanja različita, Rohner, Khaleque i Cournoyer (2003, 2005) sugeriraju priklanjanje fenomenološkoj perspektivi, odnosno doživljaju djeteta. Kako roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje ne objašnjava potpuno razvojne ishode i odgovorno je tek za 26% varijabiliteta dječje prilagodbe ovdje ostaje još široki prostor za istraživanje. U skladu s time, topli, podržavajući i roditelji koji dosljedno koriste odgojne strategije, njeguju i potiču djetetovu komunikaciju u socijalnom okruženju i autonomiju, razvoj mehanizama samokontrole ponašanja te potkrepljuju djetetovo unutarnje vrednovanje sebe kao vrijedne osobe, a roditelja kao sigurnu bazu/utočište u situacijama stresa (Cicchetti i Toth, 1998; Lengua, Honorado i Bush, 2007). Ovdje je važno navesti i tople, njegujuće roditelje koji prezaštićuju dijete iz straha da mu se ne bi nešto loše dogodilo (Zelenski i Larsen, 2002). U želji da preveniraju potencijalni rizik za dijete, ti roditelji prelaze preko postojećih potreba djece, poduzimaju neke od aktivnosti umjesto djece, ograničavaju ih u socijalnim interakcijama te ih time uskraćuju za socijalno iskustvo. S druge strane, hladni, nepodržavajući, nepristupačni i zanemarujući roditelji šalju odbijajuće i otpisujuće poruke djetetu kao nevrijednom i nekompetentnom, a djeca izložena takvom ponašanju manifestiraju agresivna, neprijateljska ponašanja te su u većem riziku za počinjenje rizičnih i antisocijalnih ponašanja (Weiss i Schwarz, 1996). Međutim, ne može se ne spomenuti da na ponašanje roditelja svakako

utječu i različita obilježja djece (dob, spol, zdravstveno stanje, temperament i sl.) i njihovo socijalno okruženje kao što su škola, vršnjačka grupa i slično (Zelenski i Larsen, 2002). Nadalje istraživanja pokazuju da roditelji negativno reaguju i na neka ponašanja koja se vezuju uz razdoblje puberteta i mladenaštva kao što su tajnovitost, neiskrenost, manipuliranje i prkosno ponašanje (Kerr, Stattin i Pakalniskiene, 2008).

Djetetov doživljaj roditeljskog ponašanja, kako je empirijski dokazano, povezan je s emocionalnim i socijalnim ishodima razvoja djeteta (Lengua, Honorado i Bush, 2007; Desjardins, Zelenski i Coplan, 2008; McWayne i sur., 2008). Stoga ne čudi da danas u svijetu raste ponuda programa i treninga za razvoj i unapređenje roditeljskih vještina i poticanja pozitivnog (Skreitule-Pikse, Sebre i Lubenko, 2010) roditeljstva. Tako i kod nas „Škole za roditelje“ više nisu novost, ali su rijetko u svakodnevnoj praksi vrtića i osnovnih škola.

Iako bi danas bilo za očekivati da oba roditelja uglavnom koriste slične strategije odgoja djece, još uvijek istraživanja ukazuju na podatak da su majke više nego očevi uključene u svakodnevnu interakciju s djecom te da lakše uočavaju, prepoznaju i odgovaraju na potrebe djeteta, dok su očevi češće oni koji postavljaju zahtjeve pred dijete i u nešto su distanciranijem odnosu s njim (Lewis i Lamb, 2003). Međutim, prema nekim istraživanjima (Maroević i Janković, 1991; Janković, 1995; Janković i Ljubotina, 1996; Janković, Krišto i Begić, 2011) majčine percepcije ponašanja djece su, u slučaju većeg opterećenja u drugim kontekstima, više pod utjecajem njihovog osobnog bio-psiho-socijalnog stanja, nego stvarnog ponašanja i funkcioniranja djece. To znači da je potrebna kontrola mogućih interferirajućih varijabli na stanje majki pri procjenjivanju ponašanja vlastitog djeteta. Nadalje, razlog isticanja važnosti majke u ovom aspektu može se tražiti i u manjem broju istraživanja koja u svom fokusu imaju očeve. Naime, tradicionalna uloga i odgovornost majke kao primarnog skrbnika mijenja se tako da sve više raste svijest i o utjecaju očeva na psihosocijalni razvoj i dobrobit djeteta (Desjardins, Zelenski i Coplan, 2008; Meunier i sur., 2011).

Rane poruke roditelja

Važnost ranih roditeljskih poruka shvatio je Eric Berne (1957, prema Žanko, 1999) i ugradio u temelje svoje teorije i psihoterapijskog pravca Transakcijske analize (u daljnjem tekstu TA). Pod transakcijom on podrazumijeva poruku jedne osobe iz određene pozicije (ego stanja) drugoj osobi, koja

odgovara iz svoje pozicije (ego stanja) i vidi ju kao jedinicu društvenih odnosa. Time Berne prema mišljenju Harrisa (1998) daje osnovnu jedinicu znanstvenog proučavanja i promatranja čime psihoterapiji omogućava relevantna znanstvena istraživanja, a s time i razinu znanstvenosti. Poruke su formulirane kao poticaj (stroke), koji predstavlja jednu transakciju, a čini ga poticajan ili otpisujući (discount) odgovor na prisutnost ili neku akciju druge osobe. Razmjena transakcija je komunikacija. Svaka osoba, pa i roditelji imaju tri ego stanja (roditelj, odrasli i dijete), pandane psihoanalitičkom shvaćanju ličnosti, pri čemu roditelj može biti „njegujući“ i „kritički“, odrasli je uvijek racionalan, dok dijete može biti „slobodno“ ili „prilagođeno“ a ponekad i „prkosno“ (Berne, 1989). Roditelji mogu iz svakoga od tih ego-stanja slati verbalne i neverbalne poruke svojoj djeci (Žanko, 1999) i to u vidu poticanja ili otpisivanja. Poticaj (stroke) Berne definira kao jedinicu pozitivne, a otpisivanje (discount), negativne komunikacije. I jedno i drugo mogu svojom formulacijom biti pozitivni i negativni, direktni i indirektni. Bitne razlike među njima su: stroke kao odgovor na samo postojanje (direktni) ili neku osobinu, ponašanje, funkcioniranje (indirektni) osobe odgovara realitetu, istinit je, a discount ne, on prenaglašava bilo u pozitivnom ili negativnom smislu; stroke daje pravo na pozitivne promjene i potiče napredovanje, dok discount znači odbacivanje i otpisivanje.

Berne ranim roditeljskim porukama (1972; prema Berne, 1984), uz određenu genetsku predodređenost, pridaje veliki značaj u formiranju ličnosti djeteta, a osobito stvaranju dominantne „životne pozicije“ koja za osobu znači temeljno, životno važno određenje prema sebi i svijetu oko sebe, „životnog scenarija“, koji nikada nije eksplisitno, vidljivo izražen, ali dijete vodi kroz život i „igre“, koje će, još od djetinjstva kada ih formira, ponavljati bez obzira koliko ga onemogućavale u razvoju, napredovanju i činile nesretnim (Berne, 1984, 1989).

Ovisno o ranim (do 6./7. godine), a onda i kasnijim porukama, upućenim od prvih autoriteta i ideala - roditelja, značajnih drugih iz obitelji i socijalne mreže, gradi se ličnost djeteta sa specifičnim definicijama organizacije osjećaja, mišljenja i socijalnog funkcioniranja (Janković, 2004). Temeljem tih verbalnih i neverbalnih poruka koje roditelji i značajni drugi upućuju djeci, ograničavajući njihov životni prostor u psihološkom smislu, ona donose ključne odluke na temelju kojih stvaraju svoje vidnje („definicije“) sebe, drugih i svijeta. Te „defi-

nicije“ zapravo su riječnikom TA rečeno „životne pozicije“ (Berne, 1989; Harris, 1998) koje dalje razrađuje Franck Ernst kao „OK KORAL“ (Harris, 1998; Janković, 2004). Kombinacije pozitivnog i negativnog odnosa prema sebi i drugima daju četiri osnovne životne pozicije („ja sam u redu, ti si u redu” ili „+ +“, „ja sam u redu, ti nisi u redu” ili „+ -“, „ja nisam u redu, ti si u redu” ili „- +“ „ja nisam u redu, ti nisi u redu” ili „- -“) i u mnogome utječu na percepciju sebe i svijeta, a onda i komunikaciju, ponašanje, odnose i cjelokupan život osobe.

U dobi do treće godine donose se odluke s najdalekosežnijim utjecajem na osobu, njezin stav prema sebi, bližnjima i svijetu uopće. No najveći broj odluka se donosi u dobi do šeste/sedme godine, a neke se utvrđuju ili korigiraju i u doba adolescencije, pa i kasnije, ovisno o porukama koje osoba prima iz svoje okoline (Janković, 2004), stresnim ili više ili manje teškim traumatskim događajima. Ranim roditeljskim porukama uspostavljeni životni scenarij (skript), najčešće, je nesvjesni životni plan koji osobu vodi tijekom života kao jedan od glavnih orijentira i motivatora.

Proces usmjeravanja djeteta dobrim dijelom se odvija kroz „roditeljsko programiranje“ što fenomenološki gledano znači „da je odgovor određen roditeljskim nalogima (naredbama ili driverima i zabranama ili contradriverima) (Berne 1998; Goulding i Goulding, 2007). Kakve će odluke donijeti pojedino dijete u konačnici, teško je unaprijed reći, jer one u mnogome ovise o vrsti i tonu brojnih roditeljskih poruka. Transakcionalisti se potpuno slažu u tome da će poticaji (strokeovi) omogućiti djetetu zdrav i kvalitetan razvoj, a otpisivanje (discounti) će negativno utjecati na njegov razvoj. Ti utjecaji mogu se manifestirati kroz njihovo direktno djelovanje na dijete ili kroz djetetov izbor ključne životne pozicije, odnosno rječnikom transakcionalista donošenjem važnih „skriptnih“ odluka odgovornih za to kako će dijete/odrasla osoba tijekom života vidjeti, shvaćati i suočavati se s brojnim životnim iskušenjima te upadanje u određene, najčešće samodestruktivne, igre. Roditelji su ti koji omogućavaju, ali i otežavaju ili onemogućavaju rast i razvitak autonomije djeteta (Žanko, 1999). U skupinu roditelja koji otežavaju ili onemogućavaju taj rast i razvitak ubrajaju se sljedeći tipovi: a) *Prekritički roditelj* šalje tzv. otpisujuće direktne i indirektno negativne poruke ili rječnikom Transakcijske analize rečeno, discounte („Glup si“, „Ništa ne možeš dobro uraditi!“); b) *Prezahtitnički roditelj* će isto tako poslati poruke koje su otpisujuće, ali u podtekstu

(„Daj da to ja napravim umjesto tebe“), pa i djeluju indirektno, ali jednako tako snažno i negativno; c) *Nedosljedan roditelj* upućuje djetetu o istoj stvari sad jedan, a onda sasvim drugi stav (Jednu večer adolescent se mora vratiti kući do 23 sata, a drugu može ostati koliko želi); d) *Svađalački roditelj* stalno se i oko svega raspravlja, prepire i pobija svako djetetovo mišljenje. Argumenti mogu biti glasni i tihi, racionalni i šaljivi, ali smjer i posljedice su im iste; e) *Neuključeni roditelj* često fizički nije prisutan, a kada to i je ne sluša ukućane, ne dijeli s njima osjećaje, zamisli, brige („Ne smetaj mi, vidiš da radim, čitam...“); f) *Preorganizirani roditelj* stalno barata podacima, obrađuje ih, ne pokazuje često toplinu i impulzivnost niti kritičko ili njegujuće roditeljsko ponašanje; g) *Prezahtjevni roditelj* neprestano očekuje da mu se ukazuje pažnja, da se o njemu vodi računa, očekuje da ga se razveseljava, usreći ili očekuje da će biti kritiziran, ali i da mu se oprost. Takav roditelj često „natjera“ svoju djecu da ona preuzmu roditeljske uloge u kući kako bi od njih dobio ono što mu treba i tako potpuno obrće uloge.

Ovako videne i klasificirane roditeljske poruke postaju važan izvor informacija, a onda i razumijevanja ponašanja djece i mladih, a osobito poteškoća s kojima se ona susreću tijekom života. Na osnovi njih donosene su važne životne odluke pa su i predmet terapijskog djelovanja u transakcijsko - analitičkoj praksi, osobito *redesizion* pravca u čemu su M. M. i R. L. Goulding (2007) posebno ingeniozni. Ove, uglavnom iskustvene spoznaje, imaju značajnu vrijednost zbog široke primjene u psihoterapijskoj praksi transakcionalista te se javio interes za njihovom znanstvenom provjerom u sklopu znanstvenog projekta «Funkcioniranje i osnaživanje obitelji u rizičnim uvjetima u Republici Hrvatskoj» Josipa Jankovića podržanog od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. U tom kontekstu ispitala se povezanost ranih roditeljskih poruka i niza karakteristika djece (samopoimanja, strukture ličnosti, ponašanja itd.). “Rane roditeljske poruke” istraživane su upitnikom (RRP-1) konstruiranim na temelju postavki transakcijske analize (Janković, Laklija i Blažeka Kokorić, 2008), a koji je detaljnije opisan u djelu rada pod podnaslovom *Instrumenti*.

Cilj jednog segmenta navedenog projekta je istraživanje autora Janković i Avi (2009, prema Janković, Begić i Krišto, 2011) i odnosio se na ispitivanje povezanosti između percipiranih ranih roditeljskih poruka i samopoštovanja djece. Istraživanje je provedeno na uzorku učenika/ca sedmih i osmih

razreda četiriju osnovnih škola u Osijeku. Rezultati su pokazali da postoji pozitivna povezanost percipiranih majčinih i očevih poruka prihvaćanja i samopoštovanja djece. Isto tako, utvrđena je negativna povezanost između očevih poruka odbacivanja i samopoštovanja. Nije utvrđen statistički značajan efekt spola u razini samopoštovanja bez obzira na neke razlike u doživljavanju poruka majki u odnosu na spol djeteta (dječaci češće percipiraju odbijajuće poruke majki).

Nadalje, u sklopu projekta provedeno je i istraživanje autora Janković i Poljak (2009, prema Janković, Begić i Krišto, 2011) koje je za cilj imalo ispitati povezanost između ranih roditeljskih poruka i problema u ponašanju učenika osmih razreda dviju osnovnih škola u Slavanskom Brodu. Rezultati su pokazali da postoji značajna negativna povezanost između majčinih poruka ljubavi i ponašanja prkošenja i suprotstavljanja kod djece te osjećaja nesretnosti i depresivnosti. Utvrđeno je da su očeve poruke emocionalnog i fizičkog nasilja pozitivno, a poruke ljubavi i potvrđivanja te osnaživanja i poticanja, negativno povezane sa samodestruktivnim ponašanjem i nesretnim raspoloženjem te depresivnošću djece kao i da su poruke osnaživanja i poticanja negativno povezane još i s ponašanjima prkošenja i suprotstavljanja. Utvrđena je viša povezanost očevih poruka emocionalnog i fizičkog kažnjavanja s prkošenjem i suprotstavljanjem te negativna povezanost poruka ljubavi i potvrđivanja s prkošenjem i suprotstavljanjem, osjećajem nesretnosti i depresije te autodestruktivnim ponašanjem nego što je to nađeno kod poruka majki. Dobivene nalaze potvrđuju i rezultati istraživanja u području alkoholizma (Janković, 1984) gdje je utvrđeno da su očeve poruke značajan čimbenik prijenosa ovisničkog ponašanja, odnosno stila života.

Istraživane, u okviru istog projekta, povezanosti ranih roditeljskih poruka i problema u ponašanju učenika osmih razreda osam osnovnih škola u Zagrebu autora Janković i Hernaut (2009, prema Janković, Begić i Krišto, 2011), pokazalo je da što više majke šalju djetetu poruke poticanja, to više šalju i poruke ljubavi, te da je veća vjerojatnost da će i otac slati pozitivne poruke (poticanja i ljubavi). Isto tako, što su više majčine poruke odbacujuće, to je veća vjerojatnost da će i očevi slati istovjetne poruke. To ukazuje na pojavu da djeca u ovom uzorku koja nisu poticana od jednog roditelja, nažalost najčešće nisu dobivala poticaje niti od drugog roditelja, i obratno. Nadalje, utvrđena je značajna povezanost majčinih i očevih poruka odbacivanja s manifestiranjem ugrožavajućih ponašanja prema vršnjacima,

nepoštivanjem pravila te samodestruktivnim ponašanjima rizičnim za zdravlje samih ispitanika.

U skladu sa svim navedenim cilj ovoga rad je dobivanje uvida u doživljaj ispitanika o ranim roditeljskim porukama, koje su im tijekom djetinjstva bile upućivane od majki i očeva, sa svrhom produbljenja razumijevanja etiologije problema u ponašanju i funkcioniranju te njihove povezanosti s upućivanim roditeljskim porukama.

2. CILJEVI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

1. Dobiti uvid u razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja učenika, obzirom na njihovu dob i spol.
2. Utvrditi povezanosti između ranih roditeljskih poruka majki i očeva s učestalosti manifestiranih rizičnih ponašanja i/ili poteškoća u psihičkom funkcioniranju ispitanika.

Sukladno teorijskom okviru te ciljevima rada postavljene su sljedeće hipoteze:

- H1 - Očekuje se kako će dječaci u usporedbi s djevojčicama, te učenici više dobi u odnosu na one niže dobi, učestalije manifestirati rizična ponašanja.
- H2 - Očekuje se postojanje pozitivne povezanosti između ranih roditeljskih poruka osnaživanja i poticanja te ljubavi i potvrđivanja od strane majki i od strane očeva, kao i negativna povezanost istih s porukama optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja.
- H3 - Očekuje se pozitivna povezanost poruka optuživanja i emocionalnog i fizičkog kažnjavanja te negativna povezanost poruka osnaživanja i poticanja kao i ljubavi i potvrđivanja s učestalosti manifestiranih rizičnih ponašanja.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 179 učenika osnovnih škola s područja Grada Zagreba. Sudionici istraživanja su učenici od petog do osmog razreda. Uzorak je prigodni, a selekcija razreda uključenih u istraživanje vršena je metodom slučajnog odabira. Prosječna dob učenika u uzorku je 12,4 godina (st.d.= 1,175). Najniža dob sudionika istraživanja je deset godina, a najviša petnaest godina. Uzorkom je obuhvaćeno 94 dječaka (52.5%) i 84 djevojčica (46,9%), dok se jedan sudionik nije očitovao. Prema navodima učenika njih 77,1 % (N = 138) dolazi iz

dvoroditeljskih obitelji, 16,2% (N = 29) iz obitelji u kojima su roditelji rastavljeni ili ne žive zajedno, 2,2% (N = 4) ima samo jednog živućeg roditelja, dok se njih 8 (4,5%) nije očitovao na ovo pitanje. Anketiranje je provedeno tijekom prosinca 2009. godine u razredima učenika, u okviru sata razrednika, uz prethodno traženje dozvole Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, škole i roditelja, poštujući etička načela istraživanja. Sudjelovanje učenika u istraživanju je bilo dobrovoljno i anonimno.

3.2. Instrumenti

U istraživanju je korišten set upitnika koji sadržava sljedeće dijelove:

Upitnik o općim podacima sudionika istraživanja sastavljen za potrebe ovog istraživanja, a ispituje bitne informacije o sociodemografskim obilježjima sudionika istraživanja (spol, dob, razred), te strukturi njihove obitelji (tj. potpunost obitelji).

U ovom istraživanju korištena je modificirana verzija „**Upitnik ponašanja djece osnovnoškolske dobi**” autora Maroević i Janković (1991), koja se sastoji od 55 tvrdnji koje opisuju različita ponašanja i reakcije djece (Privitak 1). Zadatak ispitanika je bio križićem označiti koliko često se tako ponašaju ili sudjeluju u opisanim događajima (1= nikad, 2= ponekad i 3= stalno). Na osnovi korelacije sume svih rezultata dobivenih na česticama upitnika sa svakom česticom u upitniku, izbačene su one čestice koje su s ukupnim rezultatom imale nisku korelaciju (ispod 0,3). Na pročišćenom upitniku izvršena je faktorizacija Varimax rotacijom. Ekstrahirana su tri faktora s pripadajućim česticama:

F1. *agresivno destruktivno ponašanje* – sastoji se od 8 čestica: 39, 40, 45, 47, 50, 52, 54 i 55. Agresivna destruktivna ponašanja su fizički napad na nekoga, prijetnja oružjem (nožem, bokserom i sl.), opijanje alkoholnim pićima, vožnja automobila ili motora bez dozvole, nagovaranje prijatelja da se ne druže s nekim, provaljivanje u kiosk/trgovinu, izrazita destruktivnost (razbijanje, rušenje i sl.). Cronbach $\alpha = 0,812$;

F2. *nepoštivanje pravila* – sastoji se od 6 čestica: 1, 3, 6, 16, 21 i 22, koje se odnose na sklonost otuđivanju stvari, pričanju neistina, nepoštivanju pravila, nedostatku radnih navika, nametljivosti te ometanju nastave. Cronbach $\alpha = 0,708$;

F3. *poteškoće u psihičkom funkcioniranju* – sastoji se od 8 čestica: 11, 13, 14, 15, 25, 26, 28 i 41, koje redom ukazuju na osjećaj usamljenosti, prestrašenosti, sklonosti depresiji, naglom mijenjanju raspoloženja, nedostatku samopoštovanja i

samopouzdanja, poteškoće u izražavanju prilikom odgovaranja i slično. Cronbach $\alpha = 0,784$.

Na temelju postavki transakcijske analize 2006. godine konstruiran je **Upitnik o ranim roditeljskim porukama** autora J. Jankovića te je isti evaluiran od strane Janković, Laklija i Blažeka Kokorić (2008) (Privitak 2). Upitnik se sastoji od 31 čestice. Zadatak je ispitanika da uz svaku od ponuđenih tvrdnji zaokruži posebno za majku i posebno za oca koliko se koja odnosi na njegovu percepciju roditeljskih poruka. Na skali procjene 0 označava „nikad“, a 3 „uvijek“. Faktorskom analizom ekstrahirane su tri faktora/subskale s pripadajućim česticama:

F1 - *Osnaživanje i poticanje* - odnosi se na poruke roditelja koje dijete upućuju na upornost u radu, autonomiju te pomaganje drugima (čestice: 6, 12, 16, 18, 19, 20, 21, 22). Cronbach $\alpha = 0,714$ za poruke majke te Cronbach $\alpha = 0,761$ za poruke očeva.

F2 - *Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje*; poruke koje djetetu govore da je neželjeno, krivo za probleme roditelja, da s njim nešto nije u redu, koje ukazuju na negativna ponašanja i pogreške, te nasilje nad djetetom (čestice: 7, 8, 10, 11, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31). Cronbach $\alpha = 0,911$ za poruke majke te Cronbach $\alpha = 0,906$ za poruke očeva.

F3 - *Poruke ljubavi i potvrđivanja* - odnosi se na poruke obojene toplim emocijama koje poručuju da je dijete najbolje takvo kakvo je te da je voljeno (čestice: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 13, 14, 15, 23). Cronbach $\alpha = 0,832$ za poruke majke te Cronbach $\alpha = 0,881$ za poruke očeva.

Cronbach α (koeficijenti korelacije) dobiveni na uzorku učenika, ispitanika ovog istraživanja, ukazuju na zadovoljavajuće visoku pouzdanost unutarnje konzistencije mjernog instrumenta.

3.3. Metode obrade podataka

Podaci prikupljeni opisanim mjernim instrumentima obrađeni su uz pomoć programskog paketa SPSS for Windows 18,0. Kako na pojedine čestice određeni broj ispitanika nije odgovorio, što je u kasnijoj analizi doprinijelo isključivanju određenog broja ispitanika, nedostajuće su vrijednosti u tim varijablama nadomještene njihovom srednjom vrijednošću. Taj postupak je primijenjen samo u slučajevima varijabli kod kojih je ukupan broj „missing data“ iznosio najviše pet. Da bi se dobili odgovori na istraživačke ciljeve korištene su metode deskriptivne statistike, za utvrđivanje značajnosti razlika primijenjen je t-test i ANOVU-a, dok je povezanost testirana Pearsonovim koeficijentom korelacije.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Sukladno prvom cilju istraživanja koji se odnosi na utvrđivanje razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja učenika u tablicama 1, 2 i 3 prikazani su rezultati.

Tablica 1. Učestalost manifestiranja rizičnih ponašanja kod učenika prema dobivenim faktorima na upitniku ponašanja djece osnovnoškolske dobi

Rizična ponašanja	N	Min.	Max.	M	SD
Agresivna destruktivna ponašanja	179	8,00	20,00	9,24	2,104
Nepoštivanje pravila	179	6,00	15,00	8,294	1,934
Poteškoće u psihičkom funkcioniranju	179	8,00	24,00	12,424	3,014

Prema iskazima djece podaci u tablici 1 ukazuju na to da je nepoštivanje pravila u prosjeku najmanje prisutno kod djece, te da nakon njega slijedi agresivno destruktivno ponašanje. Najčešće manifestirana ponašanja djece iz uzorka ulaze u područje poteškoća u psihičkom funkcioniranju (osjećaj usamljenosti, prestrašenost, naglo mijenjanje raspoloženja, nedostatak samopouzdanja i sl.). Dobiveni rezultati se mogu dijelom objasniti time da su ispitanici zašli u razdoblje puberteta koji uz ostalo karakteriziraju i ove značajke u ponašanju i doživljavanju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), ali i vanjskim rizičnim činiteljima u prvom redu odnosa u obitelji i odnosa roditelja prema njima.

Tablica 2. Razlike u učestalosti manifestiranja ponašanja ispitanika s obzirom na spol

Rizična ponašanja	spol	N	M	SD	t	df	p
Agresivna destruktivna ponašanja	muško	94	9,76	2,39	3,563	176	,000**
	žensko	84	8,67	1,56			
Nepoštivanje pravila	muško	94	8,78	2,06	3,619	176	,000**
	žensko	84	7,76	1,64			
Poteškoće u psihičkom funkcioniranju	muško	94	12,32	3,01	-,455	176	,650
	žensko	84	12,53	3,06			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Iz tablice 2 vidljive su statistički značajne razlike u pogledu agresivnog ponašanja i nepoštivanja pra-

vila u funkciji spola s tim da su kod dječaka nešto češće prisutna oba ova oblika ponašanja. Dobivene rezultate možemo tumačiti time da su dječaci u odnosu na djevojčice u višem riziku od razvoja eksternaliziranih problema u ponašanju (Keenan i Shaw, 1997; Spieker i sur., 1999) u koja spadaju istraživana agresivna/destruktivna ponašanja i nepoštivanje pravila. Iako bi bilo za očekivati da će djevojčice imati značajno viši rezultat na faktoru poteškoća u psihičkom funkcioniranju budući su sklonije razvoju internaliziranih problema u ponašanju (Stacks i Goff, 2006), dobiveni rezultati to nisu potvrdili.

Tablica 3. Razlike u učestalosti manifestiranja ponašanja učenika, u funkciji kronološke dobi

Rizična ponašanja	spol	N	M	SD	t	df	p
Agresivna destruktivna ponašanja	10-11,5	54	8,72	1,14	2,492	2	,086
	12- 13,5	84	9,42	2,39			
	14 -15,5	40	9,58	2,39			
	Total	178	9,24	2,11			
Nepoštivanje pravila	10-11,5	54	7,98	1,98	3,309	2	,039*
	12- 13,5	84	8,18	1,81			
	14 -15,5	40	8,97	2,14			
	Total	178	8,30	1,94			
Poteškoće u psihičkom funkcioniranju	10-11,5	54	12,20	3,14	,882	2	,416
	12- 13,5	84	12,34	2,78			
	14 -15,5	40	12,99	3,27			
	Total	178	12,45	3,00			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Rezultati u tablici 3 ukazuju na podatak da su značajne razlike nađene samo u pogledu odnosa varijable dobi i nepoštivanja pravila, pri čemu s dobi raste nepoštivanje pravila. To je i očekivano budući razvojno razdoblje puberteta, između ostalog obilježava i povećanje učestalosti sukoba, buntovništvo te neuspješnost roditelja u discipliniranju i kontroli djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Kerr, Stattin i Pakalniski, 2008). Prva hipoteza (H1) je potvrđena samo djelomično jer se interakcija spola i dobi učenika nije pokazala značajnom u svim promatranim aspektima rizičnog ponašanja i učestalosti njihove manifestacije.

Tablica 4. Rezultati dobiveni na subskalama Upitnika o ranim porukama roditelja

Roditelj	MAJKE					OČEVI				
	N	Min	Max	M	SD	N	Min	Max	M	
O snaživanje i poticanje	177	13	32	23,69	3,97	178	8	32	23,24	4,51
Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje-zlostavljanje	179	13	45	16,08	5,38	179	13	47	16,17	5,38
Poruke ljubavi i potvrđivanja	179	18	40	33,04	5,40	179	10	40	31,46	6,63

Za propitivanje ranih roditeljskih poruka osmišljen je set varijabli koji se ne odnosi isključivo na propitivanje konkretnih roditeljskih postupaka već na doživljaj djeteta o porukama koje su im slali roditelji riječima, svojim ponašanjem i emocionalnom uključenosti. Rezultati iz tablice 4 pokazuju podjednake srednje vrijednosti na promatranim subskalama ranih poruka majki i očeva, s tim da je nešto manja prosječna vrijednost na subskali poruka ljubavi i potvrđivanja od očeva. To se može povezati s rezultatima nekih drugih istraživanja (Delale 2001; Lewis i Lamb, 2003; Desjardins, Zelenski i Coplan, 2008; Blažeka Kokorić, Berc i Laklija, 2010, Meunier i sur., 2011) koja potvrđuju spolno stereotipni stav da su u roditeljskom paru majke te koje u većoj mjeri pružaju toplinu i prihvaćanje, dok se očevi percipiraju manje emocionalno angažiranim i manje uključenim u komunikaciju s djecom u odnosu na majke. Isto tako, prema Meunier i suradnicima (2011) u roditeljskom paru za razvojne ishode djeteta, poželjnija je upravo ta situacija, u kojoj će majka pružati nešto više ljubavi i emocionalnu toplinu djetetu, a očevi će roditeljskim stilom potkrepljivati pozitivna ponašanja, postavljati zahtjeve i disciplinirati dijete. Nadalje, uvidom u tablicu 5, vidljivo je da postoje značajne interkorelacije između ranih poruka majki i očeva.

Utvrđeno je da postoje značajne i pozitivne korelacije između doživljaja majčinih poruka osnaživanja i poticanja te poruka ljubavi i potvrđiva-

nja ($r=0,499$, $p<0,01$), kao i značajna negativna povezanost poruka optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja i poruka ljubavi i potvrđivanja ($r=-0,295$, $p<0,01$). Na slične rezultate ukazuju i dobivene korelacije između doživljaja ranih poruka očeva. Što se tiče povezanosti između doživljaja ranih roditeljskih poruka od strane majki i od strane očeva, utvrđena je značajna pozitivna korelacija poruka osnaživanja i poticanja ($r=0,753$, $p<0,01$) te ljubavi i potvrđivanja ($r=0,351$, $p<0,01$). Utvrđena je i značajna pozitivna korelacija poruka optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja od strane majki i od strane očeva ($r=0,898$, $p<0,01$), kao i značajna negativna povezanost istih s porukama ljubavi i potvrđivanja ($r=-0,319$, $p<0,01$). Značajna pozitivna korelacija između poruka ljubavi i potvrđivanja od strane majki i očeva ($r=0,781$, $p<0,01$) te poruka ljubavi i potvrđivanja s porukama osnaživanja i poticanja ($r=0,404$, $p<0,01$), kao i značajna negativna povezanost poruka ljubavi s porukama optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja ($r=-0,220$, $p<0,01$). S aspekta rizičnih i zaštitnih čimbenika, dobiveni rezultati osim što potvrđuju postavljenu hipotezu (H2), ukazuju na podatak da djeca koja su osnaživana i poticana te koja primaju poruke ljubavi i potvrđivanja od strane jednog roditelja, najčešće isto primaju i od drugog roditelja, dok djeca koja su bila zlostavljana od strane jednog, to isto najčešće doživljavaju i od strane drugog roditelja.

Tablica 5. Korelacija između ranih roditeljskih poruka majki i očeva.

			MAJKE			OČEVI		
			1.	2.	3.	4.	5.	6.
MAJKE	1. Osnaživanje i poticanje	p		,016	,499**	,753**	,009	,351**
		Sig.		,831	,000	,000	,904	,000
		N		177	177	177	177	177
	2. Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje	p			-,295**	-,035	,898**	-,319**
		Sig.			,000	,645	,000	,000
		N			179	178	179	179
	3. Poruke ljubavi i potvrđivanja	p				,404**	-,220**	,781**
		Sig.				,000	,003	,000
		N				178	179	179
OČEVI	4. Osnaživanje i poticanje	p					-,006	,546**
		Sig.					,941	,000
		N					178	178
	5. Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje	p						-,292**
		Sig.						,000
		N						179
	6. Poruke ljubavi i potvrđivanja	p						
		Sig.						
		N						

* $p<0,05$, ** $p<0,01$

Tablica 6. Korelacija između ranih poruka majki i manifestiranih rizičnih ponašanja učenika

Poruke majki		Agresivna destruktivna ponašanja	Nepoštivanje pravila	Poteškoće u psihičkom funkcioniranju
Osnaživanje i poticanje	p	,007	,028	,163*
	Sig.	,926	,710	,030
	N	177	177	177
Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje	p	,565**	,417**	,256**
	Sig.	,000	,000	,001
	N	179	179	179
Poruke ljubavi i potvrđivanja	p	-,252**	-,228**	-,084
	Sig.	,001	,002	,261
	N	179	179	179

* p<0,05, ** p<0,01

Tablica 7. Povezanost između ranih roditeljskih poruka očeva i manifestiranih rizičnih ponašanja ispitanika

Poruke majki		Agresivna destruktivna ponašanja	Nepoštivanje pravila	Poteškoće u psihičkom funkcioniranju
Osnaživanje i poticanje	p	-,023	,016	,118
	Sig.	,764	,829	,118
	N	178	178	178
Optuživanje te emocionalno i fizičko kažnjavanje	p	,627**	,372**	,253**
	Sig.	,000	,000	,001
	N	179	179	179
Poruke ljubavi i potvrđivanja	p	-,304**	-,223**	-,194**
	Sig.	,000	,003	,009
	N	179	179	179

* p<0,05, ** p<0,01

Iz gornje tablice (tablica 6) vidljivo je da su poruke osnaživanja i poticanja koje šalju majke značajno povezane s poteškoćama u psihičkom funkcioniranju ($r=0,163$, $p<0,05$) što se može objasniti istovremenim previsokim očekivanjima što onda rezultira i negativnim efektom na djecu koja takva očekivanja nisu u mogućnosti zadovoljiti. Kako navode Lengua, Honorado i Bush (2007) pod utjecajem tih često visokih zahtjeva djeca se mogu osjećati nedovoljno kompetentnom, neuspješnom te se povlačiti iz socijalnog okruženja i imati slabije razvijene socijalne vještine, a to može imati utjecaja na njihovu psihosocijalnu prilagodbu i funkcioniranje. Tome u prilog govore i nalazi istraživanja Meunier i sur. (2011) koji ukazuju na podatak da je djetetova percepcija ponašanja majke značajniji prediktor pojavnosti problema u ponašanju djece nego percipirano ponašanje oca. Autori dobivene nalaze objašnjavaju time što su djeca osjetljivija na promjene u percepciji dostupnosti podrške roditelja (ponajprije emocionalne) koja je uglavnom percipirana višom kod majki, nego na promjene u kontrolirajućem ponašanju roditelja (postavljanje zahtjeva, discipliniranje i sl.) koje se uglavnom percipira višim kod očeva.

Majčino optuživanje i emocionalno i fizičko kažnjavanje značajno je povezano s agresivnim i destruktivnim ponašanjem ($r=0,565$, $p<0,01$), nepoštivanjem pravila ($r=0,417$, $p<0,01$) i poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece ($r=0,256$, $p<0,01$). Djeca izložena takvom zanemarujućem i zlostavljajućem ponašanju manifestiraju agresivna, neprijateljska ponašanja te su u većem riziku za počinjenje rizičnih, asocijalnih i antisocijalnih ponašanja (Weiss i Schwarz, 1996). Takve, tako-zvane negativne roditeljske poruke i ponašanja, koja su optužujuća, a nerijetko verbalno i neverbalno agresivna, kao i uskraćivanje pažnje, ljubavi i podrške djetetu posebice od majki, mogu dovesti do toga da se i dijete tako počne ponašati prema svojim vršnjacima i okolini te ih svojim ponašanjem odbija od sebe (Laible i sur., 2004; Meunier i sur., 2011). Suprotno od toga, kako su pokazali rezultati istraživanja poruke ljubavi i potvrđivanja majke su u negativnoj korelaciji s agresivnim i destruktivnim ponašanjima ($r=-0,252$, $p<0,01$), te nepoštivanjem pravila ($r=-0,228$, $p<0,01$).

Iz gornje tablice (tablica 7) vidljiva je značajna povezanost ranih roditeljskih poruka očeva kojima optužuju, emocionalno i fizički kažnjavaju djecu s

agresivnim i destruktivnim ponašanjima ($r=0,627$, $p<0,01$), nepoštivanjem pravila ($r=0,372$, $p<0,01$) i poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece ($r=0,253$, $p<0,01$). Isto tako nađene su negativne statistički značajne povezanosti između očevih poruka ljubavi i potvrđivanja i agresivnih i destruktivnih ponašanja ($r=-0,304$, $p<0,01$), nepoštivanja pravila ($r=-0,223$, $p<0,01$) i poteškoća u psihičkom funkcioniranju ($r=-0,194$, $p<0,01$), što isto tako potvrđuje teorijske postavke o putovima donošenja ranih odluka (Berne, 1989; Harris, 1998; Gulding i Gulding, 2007) i njihovim uzrocima. Ideja da pritisci, emocionalno i fizičko zlostavljanje dovode do takvih ranih odluka koje će omogućiti djetetu da preživi, u doslovnom i psihološkom smislu, budući da ih takve roditeljske poruke zatvaraju u prostor koji im ne omogućava zdrav i uspješan rast i razvoj empirijski je potvrđena. Takvim, agresivnim ponašanjem prema okolini, vršnjacima i sebi djeca se odupiru pritiscima ili se usklađuju s pritiscima iz okoline, ponašanjem svojih odraslih uzora (Rubin, Stewart i Chen, 1995; Laible i sur., 2004; Lengua, Honorado i Bush, 2007; Meunier i sur., 2011) sve do razine autodestrukcije i bijega u bolest, bilo konverzivne ili čisto psihičke prirode. Dobiveni rezultati su pokazali kako je treća hipoteza (H3) potvrđena većim dijelom, ali ne u potpunosti jer se nije pokazao statistički značajan negativan doprinos doživljaja ranih poruka osnaživanja i poticanja očeva i majki u objašnjenju učestalosti manifestacije rizičnog ponašanja (utvrđena je jedino značajna pozitivna povezanost doživljaja majčinih poruka osnaživanja i poticanja s poteškoćama u psihičkom funkcioniranju).

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kako rezultati istraživanja pokazuju, kod dječaka su statistički značajno češća agresivna ponašanja i nepoštivanje pravila u odnosu na djevojčice, kao i činjenica da s dobi učenika raste i njihova tendencija nepoštivanja pravila. S aspekta rizičnih i zaštitnih čimbenika, dobiveni rezultati ukazuju na podatak da djeca koja su osnaživana i poticana te koja primaju poruke ljubavi i potvrđivanja od strane jednog roditelja, najčešće isto primaju i od drugog roditelja, dok djeca koja su bila zlostavljana od strane jednog roditelja to isto najčešće doživljavaju i od strane drugog roditelja. Rezultati vezani za rane poruke koje upućuju majke pokazuju da postoji statistički značajna povezanost: poruka osnaživanja i poticanja s poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djece; poruka optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja s agresivnim i destruktivnim ponašanjem, nepoštivanjem pravila i poteškoćama

u psihičkom funkcioniranju djece, a da su poruke ljubavi i potvrđivanja u negativnoj korelaciji s agresivnim i destruktivnim ponašanjima te nepoštivanjem pravila. Utvrđena je značajna negativna povezanost očevih poruka ljubavi i potvrđivanja te pozitivna povezanost očevih poruka optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja s agresivnim i destruktivnim ponašanjima, nepoštivanjem pravila te poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djeteta.

Uvažavajući postojeća metodološka ograničenja (prigodni uzorak, jednostavan model istraživanja koji ne uključuje moguće medijatorske varijable, retrospektivne iskaze ispitanika i sl.) dobiveni rezultati predstavljaju nastavak slijeda istraživanja povezanosti ranih roditeljskih poruka s različitim obilježjima, problemima u ponašanja i psihičkom funkcioniranju djece te se logički nastavljaju na rezultate dosadašnjih istraživanja. Nalazi istraživanja potkrepljuju važnost i nužnost planiranja i implementiranja preventivnih programa u što ranijoj dobi djeteta, ako ne tijekom pripreme roditelja za dolazak novog člana obitelji, budući da je zamjetan trend da manifestacija rizičnih ponašanja raste s dobi djeteta i rodnoj pripadnosti. Pokazalo se da je percepcija i doživljaj roditeljskih poruka značajan prediktor učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja, što možemo povezati i s teorijom socijalnog učenja koja stavlja naglasak na pojedinca i njegovu percepciju stvarnosti, odnosno na kognitivne varijable (doživljaj) koje igraju ključnu ulogu u motivaciji i regulaciji ponašanja pojedinca. U tom pogledu utvrđeno je da poruke ljubavi i potvrđivanja djeluju kao tzv. zaštitni čimbenici, a poruke optuživanja te emocionalnog i fizičkog kažnjavanja kao rizični čimbenici. Poruke osnaživanja i poticanja, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale značajnim zaštitnim čimbenikom, pri čemu je utvrđeno da je doživljaj poruka osnaživanja i poticanja koje šalju majke značajno povezan s poteškoćama u psihičkom funkcioniranju djeteta. U tom pogledu u daljnjim istraživanjima ranih roditeljskih poruka bilo bi interesantno utvrditi vrstu i intenzitet očekivanja i strategije poticanja djeteta od strane roditelja koje mogu dovesti do poteškoća u psihičkom funkcioniranju djeteta. Rezultati potkrepljuju i važnost Berneove postavke o efektima strokea i discounta na rani razvoj djece. Isto tako oni potvrđuju i postavke Harrisa (1998), Haris i Haris (1998) i Gouldingovih (2007) o utjecaju roditeljskih poruka na donošenje ranih odluka na osnovi kojih dijete, kasnije odrasla osoba, utvrđuje svoju dominantnu životnu poziciju i gradi svoj životni skript o kojima ovisi cjelokupni životni put i kvaliteta življenja osobe. U tom pogledu, bilo bi

važno u budućim istraživanja osmisliti longitudinalno istraživanje koje bi pratilo ispitanika u različitim fazama života te uključivalo u model i ostale moguće moderirajuće varijable (npr. privrženost, aspiracije, utjecaj vršnjaka i sl.). Nadalje, rezultati su u skladu s teorijskim postavkama utjecaja rizičnih, odnosno zaštitnih čimbenika (Bašić i Janković, 2000; Shek, 2006; Lengua, Honorado i Bush, 2007;

Desjardins, Zelenski i Coplan, 2008; McWayne i sur., 2008; Siantz, Coronado i Davydaitis, 2010; Skreitule-Pikse, Sebre i Lubenko, 2010) i njihova je važnost osobito velika u kontekstu pripreme za pozitivno, kompetentno i odgovorno roditeljstvo i s tim u vezi organizaciju i provedbu mjera prevencije problema u ponašanju i psiho-socijalnom funkcioniranju djece i mladih.

LITERATURA:

- Bašić, J., Janković, J. (2000): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanja djece i mladih. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju. Zagreb.
- Baumrind, D. (1971): Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*. 4 (1). 1-103.
- Berne E. (1984): *Koju igru igraš?* Nolit. Beograd.
- Berne E. (1989): *Što kažeš posle zdravo?* Nolit. Beograd.
- Blažeka Kokorić, S., Berc, G., Laklija, M. (2010): Doživljaj roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja u kontekstu različitih socio-ekonomskih uvjeta odrastanja u primarnoj obitelji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 46 (2). 1-18.
- Casas, J. F., Weigel, S. M., Crick, N. R., Ostrov, J. M., Woods, K. E., Jansen Yeh, E. A., Huddleston-Casas, C. A. (2006): Early parenting and children's relational and physical aggression in the preschool and home contexts. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 27. 209-227.
- Cicchetti, D., Toth, S. L. (1998): The development of depression in children and adolescents. *American Psychologist*. 53. 221-241.
- Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006): *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing - Tehnička knjiga. Zagreb.
- Delale, E. A. (2001): Povezanost percepcije roditeljskog stila odgoja, nekih karakteristika adolescenata i njihove emocionalne inteligencije. Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju. Zagreb.
- Desjardins, J., Zelenski, J. M., Coplan, R. J. (2008): An investigation of maternal personality, parenting styles and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*. 44. 587-597.
- Gartstein, M. A., Fagot, B. (2003): Parental depression, parenting and family adjustment, and child effortful control: Explaining externalizing behaviors for preschool children. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 24. 143-177.
- Goulding, M. M. i Goulding, R. L. (2007): *Promeniti život*. Psihopolis institute. Novi Sad.
- Harris, T.A. (1998): *Ja sam ok ti si ok*. VBZ d.o.o. Zagreb.
- Harris, A. B. i Harris, T. A. (1998): *Ostati OK*, V.B.Z.d.o.o. Zagreb.
- Janković, J. (1984): Evaluacija uspješnosti liječenja na Odjelu za alkoholizam "Neuropsihijatrijske bolnice Dr. Ivan Barbot" u Popovači. Magistarski rad. Zagreb: Stomatološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Janković, J. (1989): Interakcijsko komunikativni pristup u socijalnom radu s porodicom alkoholičara. Doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka "Veljko Vlahović". Sarajevo.
- Janković, J. (1995): Poteškoće prognane djece u vlastitom viđenju i viđenju majki. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*. 2. 7-12.
- Janković, J. (2004): *Savjetovanje u psihosocijalnom radu*. Etcetera. Zagreb.
- Janković, J., Begić, A., Krišto, I. (2011): Značaj i uloga ranih roditeljskih poruka u razvoju djece. U: Vantić-Tanjić, M. (ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*. Tuzla. 45-60.
- Janković, J., Krišto, I., Begić, A. (2011): Poteškoće u korištenju procjena majki o stanju i ponašanju djece. U: Vantić-Tanjić, M. (ur.) *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*. Tuzla. 187-204.
- Janković J., Laklija M., Blažeka Kokorić S. (2008): Kvaliteta ranih roditeljskih poruka i dobrobit djeteta. U: Tatjana Katkić Stanić (ur.), *Socijalni rad u promicanju ljudskih prava - III. Konferencija socijalnih radnika Republike Hrvatske*. Zagreb. 69-69.
- Janković, J., Ljubotina, D. (1996): Majke kao procjenjivači ponašanja svoje djece. *Ljetopis socijalnog rada*. 3. 21-28.
- Keenan, K., Shaw, D. (1997): Developmental and social influences on young girls' early problem behavior. *Psychological Bulletin*. 121. 95-113.
- Kerr, M., Stattin, H., Pakalniskiene, V. (2008): Parents react to adolescent problem behaviors by worrying more and monitoring less. U: Kerr, M., Stattin, H., Engels, R.C.M.E. (ur.) *What can parents do? New insights into the role of parents in adolescent problem behaviors*. Wiley. London. 91-112.
- Kurdek, L. A. (2003): Correlates of parents' perception of behavioral problems in their young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 24 (4). 457-473.
- Laible, D., Carlo, G., Torquati, J., Ontai, L. (2004): Children's perceptions of family relationships as assessed in a doll story completion task: Links to parenting, social competence, and externalizing behaviors. *Social Development*. 13. 551-569.

- Lengua, L. J., Honorado, E., Bush, N. (2007): Cumulative risk and parenting as predictors of effortful control and social competence in preschool children. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 28. 40-55.
- Lewis, C. C., Lamb, M. E. (2003): Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology of Education*. 18. 211-228.
- Maccoby, E. E., Martin, J. A. (1983): Socialization in the context of the family: parent-child interaction. U: Mussen, P., Hetherington E.M. (ur.), *Handbook of Child Psychology*. Wiley. New York. 4. 1-101.
- Maroević S., Janković J. (1991): Procjene oblika ponašanja djece predškolske dobi u vrtiću i obiteljskoj sredini. *Primjenjena psihologija*. 12 (1-2). 27-33.
- McWayne, C. M., Owsianik, M., Green, L. E., Fantuzzo, J. W. (2008): Parenting behaviors and preschool children's social and emotional skills: A question of the consequential validity of traditional parenting constructs for low-income African Americans. *Early Childhood Research Quarterly*. 23 (2). 173-192.
- Meunier, J.C., Roskam, I., Stievenart, M., van de Moortele, G., Browne, D.T., Kumar, A. (2011): Externalizing behavior trajectories: The role of parenting, sibling relationships and child personality. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 32 (1). 20-33.
- Nelson, D. A., Crick, N. R. (2002): Parental psychological control: Implications for childhood physical and relational aggression. U: Barber, B. (ur.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*. American Psychological Association (APA) Books. Washington. 161-189.
- Rohner, R. P., Britner P. A. (2002): Worldwide Mental Health Correlates of Parental Acceptance-Rejection: Review of Cross-Cultural and Intracultural Evidence. *Cross-Cultural Research*. 36 (1). 16-47.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., Cournoyer, D. E. (2003): Cross-national perspectives on parental acceptance-rejection theory. *Marriage and Family Review*. 35. 85-105.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., Cournoyer, D. E. (2005): Parental acceptance rejection theory, methods, evidence, and implications. *Ethos*. 33. 299-334.
- Rubin, K. H., Stewart, S. L., Chen, X. (1995): Parents of aggressive and withdrawn children. U: Bornstein, M. H. (ur.) *Handbook of parenting: Children and parenting*. Erlbaum. Mahwah, NJ. 1. 225-284.
- Shek, D. T. L. (2006): Perceived parent-child relational qualities and parental behavioral and psychological control in Chinese adolescents in Hong Kong. *Adolescence*. 41. 563-581.
- Siantz M.L., Coronado N, Dovydaitis T. (2010): Maternal Predictors of Behavioural Problems Among Mexican Migrant Farm-worker. *Children Journal of Family Nursing*. 16 (3). 322 – 343.
- Skreitule-Pikse I, Sebre S, Lubenko J. (2010): Child behavior and mother-child emotional availability in response to parent training program: moderators of outcome. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 5. 1418-1424.
- Spieker S, Larson N, Lewis S, Keller T, Gilchrist L. (1999): Developmental trajectories of disruptive behavior problems in preschool children of adolescent mothers. *Child Development*. 70. 443-458.
- Stacks A, Goff J. (2006): Family correlates of internalizing and externalizing behavior among boys and girls enrolled in head start. *Early Child Development and Care*. 176. 67-85.
- Zelenski, J. M., Larsen, R. J. (2002): Predicting the future: How affect-related personality traits influence likelihood judgments of future events. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 28 (7). 1000-1010.
- Žanko N. (1999): *Osnove transakcijske analize*. Alinea. Zagreb.
- Weiss, L. H., Schwarz, J. C. (1996): The relationship between parenting types and older adolescents' personality, academic achievement, adjustment, and substance use. *Child Development*. 67 (5). 2101-2114.

CORRELATION BETWEEN EARLY PARENTAL MESSAGES AND TYPES OF UNDESIRABLE BEHAVIOUR IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

SUMMARY

Authors intention was to get an insight into the experience of children related to the parents behavior to them, and determine the correlation between experience of early parental messages and child's manifest behaviors in a social setting. This paper also discusses the concept of early parental messages which was in theory and practice introduced by the creator of transactional analysis E. Berne and has been further developed and researched by J. Janković and associates. The results of the survey conducted on a sample of 179 pupils, showed that boys more often than girls present aggressive behavior and disregard of the rules. That with increasing age of the pupils increases their tendency toward disregard of the rules. The results indicate that the mothers messages of empowering and encouraging was associated with difficulties in psychological functioning of children; messages of accusations and emotional and physical punishment with aggressive and destructive behavior; disregard of the rules and difficulties in psychological functioning of children, while the messages of love and affirmation is negative correlated with aggressive and destructive behavior and disregard of the rules. Furthermore, it was determined that there is a positive correlation between the fathers messages of accusation, emotional and physical punishment of children and a negative correlation between his message of love and affirmation with an aggressive and destructive behavior; disregard of the rules and difficulties in psychological functioning of children. The results indicate the importance of developing programs and training for developing and improving parenting skills and encourage a positive and competent parenting.

Key words: children, early parental messages, behavioral patterns

Privitak 1

Upitnik ponašanja djece osnovnoškolske dobi

Poznato je da svatko barem jednom u životu prekrši neko pravilo ponašanja ili propis. Neki od nas krše ih češće, drugi rjeđe. Mi želimo dobiti sliku onoga što danas rade mladi, kako se ponašaju. Molimo te da ispuniš ovaj upitnik iskreno i bez straha da će za tvoje odgovore bilo tko saznati. Točnih i netočnih odgovora nema, ali te molimo da na sva pitanja odgovoriš pažljivo. Tvoj zadatak je da pažljivo pročitaš opis pojedinih ponašanja. U odgovarajući stupac stavljanjem oznake "X" označi koliko često si se ponašao/la na određeni način.

Upiši učestalost prisutnosti pojedinih dolje navedenih situacija, ponašanja, događanja

r.br.	Ponašanja	stalno	ponekad	nikad
1.	Događa mi se da ometam nastavu			
2.	Uspjeh mi je slab u odnosu na moje sposobnosti			
3.	Drugi kažu da je moje ponašanje nametljivo a ponekad i nedolično			
4.	Događa mi se da ne pratim nastavu			
5.	Kažu da sam agresivan/na prema drugoj djeci			
6.	Neki kažu da mi nedostaje radnih navika			
7.	Neki govore da sam standardni ponavljač/ica			
8.	Kasnim i/ili neopravdano izostajem			
9.	Kažu da mi nedostaje higijenskih navika			
10.	Često sam umoran/a, pospan/a, iscrpljen/a			
11.	Događa mi se da se teško izražavam, da budem zakočen/na			
12.	Teško se koncentriram			
13.	Događa mi se da pri odgovaranju mucam, znojim se, drhćem, mišići bivaju napeti...			
14.	Manjka mi samopouzdanja			
15.	Mislím da mi nedostaje samopoštovanja			
16.	Kažu da ne poštujem pravila ponašanja			
17.	Teško mi je komunicirati s autoritetima			
18.	Znaju reći da omalovažavam vršnjake/inje			
19.	Ponekad sam ljut/a ili agresivan/na prema sebi			
20.	Znam neke klince prisiljavati da čine nepodopštine			
21.	Neki kažu da sam sklon/a pričanju neistina			
22.	Neki kažu da sam sklon/a otuđivanju stvari			
23.	Znam piti, pušiti, snifati			
24.	Znam se totalno izdrogirati			
25.	Naglo mijenjam raspoloženje /iz veselja u ljutnju....			
26.	Sklon/a sam depresiji, plaču			
27.	Znam se namjerno ozljeđivati: npr. rezati si kožu, bosti, udarati u nešto tvrdo, paliti si kožu i sl.			
28.	Znam se osjećati prestrašeno			
29.	Imam trzanje usta, vrata, ramena, žmirkam...			
30.	Grizem nokte, zanoktice, usne...			
31.	Imam glavobolje, trbuhobolje..			
32.	Teško izgovaram neke glasove ili riječi			
33.	Znaju reći da sam predebeo/la			
34.	Neki se čude koliko sam mršav/a			
35.	Kažu da sam preživ/a, hiperaktivan/a			
36.	Lako se povodim za drugima			
37.	Kažu da nerealno procjenjujem sebe i druge			
38.	Govore da sam u lošem društvu			
39.	Izrazito sam destruktivan/a (razbijam, rušim...)			

40.	Znam udariti, istući one koji me povrijede			
41.	Često sam usamljen/a			
42.	Znam se potajno osvetiti onima koji me povrijede			
43.	Znam psovati drugima, kleti, govoriti ružne riječi			
44.	Znam ispričati i neistine o onima koji me povrijede			
45.	Provalio/la sam u kiosk, trgovinu sam/a ili s drugima			
46.	Prodavao/la sam drogu drugim klincima			
47.	Nagovarao/la sam prijatelje da se ne druže s nekim			
48.	Sam/a ili s drugima sam gađao/la, mučio/la životinje			
49.	Znam se umješati u tuču i slično...na ili nakon utakmice			
50.	Vozio sam motor ili auto bez znanja roditelja			
51.	Nekad ostanem vani duže nego što mi je dopušteno			
52.	Opio/la sam se nekim alkoholnim pićem			
53.	„Snifao/la“ (udisao/la ljepilo).			
54.	Prijetio/la sam nekome oružjem (nožem, bokserom...)			
55.	Napao/la sam nekoga sam ili sa škvadrom i pretukao/la ga			

Privitak 2.***Skala Ranih roditeljskih poruka***

Tijekom djetinjstva roditelji su Ti slali različite poruke riječima i ponašanjem. Prisjeti se, molimo Te, kako često su Ti slali sljedeće poruke i križićem u odgovarajućem kvadratiću to označi za majku (**lijevo**) i oca (**desno**) tako da **0** znači **nikada**, **1** ponekad, **2** često, a **3** uvijek !

MAJKA				TVRDNJE	OTAC			
0	1	2	3		0	1	2	3
				Govorili su mi da me vole.				
				Grljenjem, ljubljenjem, milovanjem davali su mi do znanja da me vole.				
				Govorili su da dobro radim ono čega se prihvatim.				
				Ponašanjem, mimikom, pokazivali su zadovoljstvo onim što činim.				
				Govorili su mi da imaju povjerenja u mene.				
				Bez ustezanja ili rezerve davali su mi obavljati i vrlo složene zadatke.				
				Govorili su da sam ja kriv za njihove probleme.				
				Svojim ponašanjem su pokazivali da sam ja kriv za njihove probleme.				
				Govorili su mi koliko im je važno da sam njihovo dijete.				
				Svojom brigom i pažnjom pokazivali su koliko sam im važan/na.				
				Govorili su mi kako samnom nešto nije u redu.				
				Svojim ponašanjem prema meni pokazivali su da samnom nešto ne valja.				
				Govorili su mi da se prvenstveno oslanjam na sebe.				
				Dozvoljavali su da samostalno nađem izlaze iz različitih situacija.				
				Govorili su mi da sam najbolji/a upravo ovakav/kva kakav/kva jesam.				
				Pokazivali su ponašanjem kako su zadovoljni samnom.				
				Govorili su mi da ako želim uvijek mogu u svemu napredovati.				
				Davali su mi priliku da obavljam sve složenije poslove.				
				Držali su mi „predavanja“ koja mi samo idu na živce.				
				Odgurivali i udarali su me gdje stignu zbog sitnica ili posve bez razloga.				
				Govorili su mi da treba biti zdrav i ne dopustiti da nas bolest savlada.				
				Svojim su mi primjerom pokazivali kako se ne treba prepustiti bolesti.				
				Govorili su mi da treba biti jak u svim situacijama.				
				Uvijek su imali dovoljno snage suočiti se sa svim poteškoćama.				
				Govorili su mi da budem uporan/na.				
				Svojom upornošću pokazivali su kako se nosi s poteškoćama.				
				Govorili su mi kako treba vrijedno raditi.				
				Vrijedno radeći pokazivali su mi kako je rad važan u životu čovjeka.				
				Govorili su mi kako si ne treba postavljati previsoke ciljeve.				
				Bili su svjesni svojih mogućnosti i nisu se upuštali u ono što ne mogu.				
				Govorili su mi da treba pomagati drugima u onome u čemu se može.				
				Pomagali su drugima u svemu u čemu su mogli.				
				Govorili su mi da čovjek treba naći vremena i za sebe.				
				Uz sve poslove znali su naći vremena i za sebe.				
				Govorili su mi da sam im teret.				
				Ponašanjem, mimikom, grimasama pokazivali su mi kako sam im teret.				
				Bez kraja i konca govorili su o mojim greškama.				
				Za greške su me pljuskali ili na neki drugi način fizički maltretirali.				
				Istovremeno su me riječima i/ili ponašanjem hvalili i kudili-odbacivali.				
				Govorili su ružno o meni predamnom i/ili pred drugima.				
				Govorili su da samnom nemaju što razgovarati.				
				Nisu me uopće primjećivali				
				Govorili su mi da nastojim imati mjere u svemu.				
				U svemu su bili umjereni.				